

บทที่ ๒

ความงามในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยขอนำเสนอแนวคิดเรื่องความงามในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งเป็น ความหมายของความงาม ประเภทของความงาม ความสำคัญของความงามและลักษณะความงามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความเข้าใจและนำไปสู่กระบวนการพินิจพิจารณาอย่างถูกต้องตามหลักของความเป็นจริง

๒.๑ ความหมายของความงาม

ความหมายของความงามนั้นมีการให้คำนิยามที่แตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะเป็นความหมายของคำว่าความงามโดยตรงหรือคำที่ให้ความหมายเกี่ยวข้องกับความงาม ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมายว่า งาม คือ ลักษณะที่เห็นแล้วชวนให้ชื่นชมหรือพึงใจ เช่น มารยาทงาม รูปร่าง มีลักษณะสมบูรณ์ เช่น ต้นไม้งาม ระยະนี้ฝนงามดี มาก มีลักษณะที่เป็นไปตามต้องการ เช่น กำไรงาม ธนาครนี้จ่ายดอกเบี้ยงาม^๑

ความงามในทางปรัชญาได้ให้นิยามไว้หลายความหมาย เช่น ความงามคือความจริง เป็นสัญลักษณ์ของความสมบูรณ์ที่เลิศและเป็นแรงกระตุ้นความคิดและให้ความพึงพอใจแก่เราเสมอ^๒ ความงามคือสิ่งที่มีอยู่ในเนื้อวัตถุ เป็นความสมบูรณ์อันเกิดจากรูปร่าง รูปทรง สีสัมผัสที่ประสานกันเข้าอย่างกลมกลืนมีความสมดุลและความงามคือความรู้สึกเพลิดเพลิน โดยจิตจะสร้างต้นแบบแห่งความงามขึ้น สิ่งใดมีลักษณะใกล้เคียงกับต้นแบบ สิ่งนั้นถือว่าเป็นความงาม^๓ ความงามคือเรื่องของจิตใจในการสร้างจินตภาพ การสร้างจินตภาพเป็นจุดเริ่มต้นของความงาม เป็นสิ่งที่เรารู้สึกและแสดงออกมาเท่านั้น^๔ จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น จะพบว่าในทางปรัชญานั้นไม่ได้มุ่งเน้นความหมายของความงามอยู่เพียงแค่ศิลปกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่ยังหมายถึงความงามที่มีอยู่ตามธรรมชาติด้วย เช่น

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๘.

^๒ พวง มินอก, สุนทรียศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕๘.

^๓ เครือจิต ศรีบุญนาท, สุนทรียภาพของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๓๓-๔.

^๔ สติธย วงศ์สวรรค์, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๓.

ทิวทัศน์อันสวยงามในยามอัสดงหรือพระอาทิตย์ทอแสงทาบบนพื้นน้ำ กล่าวคือ การที่สิ่งหนึ่งสิ่งใดจะเกิดความงามได้นั้น ต้องมีลักษณะอยู่ ๓ ประการ คือ สวย ติดตาจิตใจและมีความเลิศเลอ^๕

ความงาม คือ สถานภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินและความชื่นชมผ่านการเข้าใจและรับรู้ถึงความสมดุล สัดส่วน และแรงดึงดูดของสิ่งนั้นๆ ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล สัตว์ สิ่งของ สถานที่ เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการรับรู้ผ่านอายตนะทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ^๖

ส่วนในทางพระพุทธศาสนาได้ปรากฏคำศัพท์ที่ใช้แสดงถึงความงามหลายคำด้วยกัน แม้ว่าคำเหล่านี้จะแตกต่างกันโดยพยัญชนะ แต่ก็อาจถือได้ว่าเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันและสามารถรวมลงในคำว่า ความงาม ได้ พระคัมภีร์อภิธานปิปปิกาได้ประมวลศัพท์ที่มีความหมายว่า งาม ไว้ ๑๘ คำ คือ โสภณ (สง่า,เป็นที่ชอบใจ), รุจิร (รัศมี, น่าปรารถนา), สาธ (ดี, ยังประโยชน์ให้สำเร็จ, เป็นที่ชอบใจ), มนุญญ (ชอบใจ, เป็นที่พอใจ), จารุ (เป็นที่ชอบใจ), สุนทร (ดี), วคฺคุ (ไพเราะ, เป็นที่น่าพอใจ), มโนรม (ชอบใจ, เป็นที่พอใจ), กนฺต (น่าใคร่, น่าพอใจ), หาริ (ดี, เป็นที่พอใจ), มลฺขุ (ไพเราะ, อ่อนหวาน, มีเสน่ห์), เปสฺล (เป็นที่ชอบใจ), ภทฺท (ดี, เจริญ, เป็นที่ชอบใจ), วาม (เป็นที่ชอบใจ), กลฺยาณ (ดี, เจริญ, เป็นที่ชอบใจ), มนาป (พอใจ, ยินดี), สทฺธก (ดี, เป็นที่ชอบใจ) และ สุภ (ดี, เป็นที่ชอบใจ)^๗ และเมื่อนำคำศัพท์เหล่านี้ไปรวมกับคำศัพท์อื่น ก็จะได้คำศัพท์ใหม่ ที่ยังคงความหมายที่เกี่ยวข้องกับความงามไว้ดังเดิม เช่น กัลยาณจิต หมายถึง จิตที่ดีงาม จิตที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา อันเป็นความรู้สึกที่สะอาดบริสุทธิ์ ไม่แอบแฝงด้วยผลประโยชน์ กัลยาณชน หมายถึงคนที่มีความประพฤติดี มีวิถีชีวิตงดงาม มีคุณธรรมประจำใจ หรือกัลยาณมิตร หมายถึง มิตรดี ช่วยเหลือเพื่อน ห้ามมิให้เพื่อนทำผิด แนะนำให้ทำสิ่งที่ถูกต้อง^๘

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้พบว่า ความหมายของความงามนั้น ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงคำว่าความงามเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังรวมไปถึงคำอื่นๆ ซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกับความงามด้วย โดยเฉพาะความหมายของความงามในทางพระพุทธศาสนา ไม่ได้หมายถึงความงามของวัตถุหรือลักษณะภายนอกเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงความงามที่อยู่ภายใน ไม่ว่าจะเป็น กิริยามารยาท การมีจิตใจที่ดีงาม มีเมตตากรุณาหรือการมีคุณธรรม และจากความหมายของความงามนี้ ทำให้สามารถแบ่งความงามได้เป็น ๒ ประเภท คือ ความงามภายนอก และความงามภายใน

^๕ พระเอื้อง ปั่นแห่งเพชร, **สุนทรียศาสตร์**, (เชียงใหม่ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^๖ พระมหาวิ มหาปณฺโณ, **ความงามในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

^๗ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ, **พระคัมภีร์อภิธานปิปปิกา**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๑๙๖.

^๘ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๑-๔๒, ๔๕.

๒.๒ ความสำคัญของความงาม

จากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีการกล่าวถึงความงามของสตรีอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของศิลปะหรือวรรณคดี เช่น ความงามของนางบุษบาในวรรณคดีเรื่องอิเหนาโดยมีการกล่าวถึงนางว่า “งามจริงพริ้งพร้อมทั้งสารพางค์ ไม่ขัดขวางเสียทรงที่ตรงไหน พิศพลางปฏิบัติกำหนดใน จะใครไป โอ้อุ้มองค์มา”^๙ หรือในวรรณคดีรามเกียรติ์ที่ได้กล่าวถึงความงามของนางสีดา เมื่อครั้งทศกัณฐ์ได้แอบยลโฉมของนางที่อาศรมของพระรามว่า

พิศพักตร์ผ่องพักตร์ดั่งจันทร์	พิศขนงก่งอนดั่งคันศัลป์
พิศเนตรดั่งเนตรมฤคินทร์	พิศทนต์ดั่งนิลอันเรียบราย
พิศโอษฐ์ดั่งหนึ่งจะแย้มศรวล	พิศนวลดั่งสัณณิฉาย
พิศปรางดั่งปรางทองพราย	พิศกรรมคล้ายกลีบบุษบง
พิศจุไรดั่งหนึ่งแก้งวาท	พิศศอวิลาสดั่งคองหงส์
พิศกรดั่งวงคชาพงศ์	พิศทรงดั่งเทพกนิรา
พิศถันดั่งปทุมเกสร	พิศเอวเอวออดั่งเลขา
พิศผิวผิวดั่งทองทา	พิศจริตกิริยาก็จับใจ ^{๑๐}

และเหตุแห่งความงามของนางนี้เอง ภายหลังได้กลายเป็นชนวนแห่งสงครามระหว่างเทพกับยักษ์ขึ้น เนื่องจากทศกัณฐ์ต้องการนางสีดามาเป็นภรรยาของตน ไม่ใช่แค่เพียงในวรรณคดีเท่านั้น ที่ต้องการคนที่มีรูปร่างหน้าตางดงามมาเป็นคู่ของตน ในสังคมก็เช่นเดียวกัน โดยการเลือกคู่ในสมัยโบราณนั้น มีหลักการอยู่ ๖ ประการด้วยกัน คือ รูปสวย รวยทรัพย์ นบวิชา มีมารยาท เป็นชาติผู้ดี และมีศีลธรรม โดยคำว่ารูปสวยนี้ ไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่รูปร่างนอกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงรูปร่างภายใน คือการที่มีจิตใจที่ดีงามด้วย^{๑๑}

นอกจากความงามจะมีความสำคัญต่อการเลือกคู่ครองแล้ว ความงามยังมีความสำคัญต่ออาชีพ โดยเฉพาะการเป็นเครื่องมือผลักดันสู่ความสำเร็จ ดังจะเห็นได้ผลจากงานวิจัยจากมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์ ร่วมกับมหาวิทยาลัย Monash ประเทศออสเตรเลีย ซึ่งเผยว่า เจ้านายยุคใหม่ต้องการร่วมงานกับสาวร่างผอมบาง และมีทัศนคติกับคนอ้วนในแง่ลบ โดยการวิจัยนี้ พบว่า ผู้สมัครที่มีน้ำหนักมาก หรือเข้าข่ายอ้วนถูกจัดอันดับเอาไว้ต่ำกว่ากลุ่มผู้สมัครที่ผอมเพรียว รวมถึงได้รับเงินเดือน

^๙ วิเชียร เกษประทุม, เล่าเรื่องอิเหนา, (กรุงเทพมหานคร : เรื่องแสงการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๔.

^{๑๐} วิเชียร เกษประทุม, เล่าเรื่องรามเกียรติ์, (กรุงเทพมหานคร : เรื่องแสงการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

^{๑๑} พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม), ความจริงเกี่ยวกับความรักความโกรธและความเมตตา, (กรุงเทพมหานคร : สุภา, ๒๕๕๐), หน้า ๓๙.

ที่ต่ำกว่า และถูกคาดหวังจะประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานน้อยกว่าสาวร่างผอมบาง^{๑๒} หรือในประเทศเกาหลีที่มีความเชื่อว่า ถ้าใบหน้างดงาม หัวใจก็ย่อมงดงามด้วย (If your face is beautiful, your heart also becomes beautiful) ดังนั้น การจะรับสมัครพนักงานใหม่หรือการบรรจุใครสักคนเข้าในตำแหน่งที่ว่างในบริษัทนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดูหน้าตาหรือรูปร่างกันก่อน แม้จะเป็นการดูจากรูปแบบใบสมัครก็ตาม ซึ่งหมายความว่า การมีหน้าตาดีย่อมมีโอกาสมากกว่าที่จะได้งาน^{๑๓} ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกอีกต่อไปที่หลายบริษัท ได้มีการกำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครงานไว้โดยละเอียด เช่น หากเป็นชายต้องมีส่วนสูงไม่ต่ำกว่า ๑๗๐ ซม. หญิงไม่ต่ำกว่า ๑๖๕ ซม. ต้องมีหน้าตาดี รูปร่างดีและบุคลิกดี ทั้งที่ในอดีตการรับสมัครงานจะกำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครเพียงเพศ อายุ การศึกษา ประสบการณ์เท่านั้น ทั้งนี้ การที่บริษัทกำหนดคุณสมบัติให้ละเอียดมากขึ้น ก็เท่ากับเป็นการคัดลักษณะภายนอกของผู้สมัครไปโดยปริยาย โดยที่ไม่ได้ให้ความสนใจเรื่องของศักยภาพในการทำงานมากนัก เพราะคิดว่าเรื่องของศักยภาพในการทำงานนั้น สามารถมาฝึกหัดในภายหลังได้

ในบางครั้ง ความงามยังใช้เป็นเครื่องมือสร้างความมั่นใจ ส่งเสริมการสร้างความเป็นตัวตน หรือเป็นการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ มีการใช้ร่างกายเป็นทุนทางสังคม เพื่อจะได้สถานภาพทางสังคมที่ดีขึ้นหรือได้การยอมรับจากผู้ชายมากขึ้น^{๑๔} ดังจะเห็นได้จากนิเวียโพล ที่ได้มีการสำรวจทัศนคติต่อการให้คุณค่าความสวยงามของผู้หญิงไทย ในกลุ่มตัวอย่าง ๑,๒๐๐ คน พบว่า หญิงไทยร้อยละ ๖๐ มองว่าแค่สวยเพียงเปลือกนอกก็เพียงพอสำหรับการใช้ชีวิตและสามารถทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตได้ ในขณะที่ชายไทยร้อยละ ๖๐ เลือกผู้หญิงสวยแต่ใจเป็นแฟนมากกว่าผู้หญิงอ้วนแต่ฉลาด^{๑๕}

ในทางพระพุทธศาสนา ความงามได้เคยมีบทบาทในการเผยแผ่ศาสนา ดังเช่นเมื่อครั้งอุปติสสะพราหมณ์เล่าให้โกติตะพราหมณ์ฟังถึงเรื่องการได้พบกับพระอัสสชิ ดังความว่า

เราได้เห็นท่านพระอัสสชีกำลังเดินบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ มีกิริยาก้าวไป ถอยกลับ แลดู เหลียวดู คู้เข้า เหยียดออก นำเลื่อมใส มีจักขุทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถแล้วคิดว่า ภิกษุรูปนี้ คงเป็นองค์ใดองค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์เป็นแน่ ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาภิกษุนี้แล้วถามว่า ผู้มี

^{๑๒} ผู้จัดการออนไลน์, (๒ พ.ค. ๒๕๕๕), “วิจัยชี้ หุ่นสวยยุคใหม่เน้นร่วมงานสาวอวบ”, ผู้จัดการออนไลน์, ๖ ย่อหน้า, แหล่งที่มา : <http://www.manager.co.th/Family/ViewNews.aspx?NewsID=9550000054095> [๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๕].

^{๑๓} รวีโรจน์, สวยสั่งได้ด้วยศัลยกรรมเกาหลีพีเวอร์, (กรุงเทพมหานคร : อนิเมทกรุ๊ป, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙, ๒๔.

^{๑๔} อุ่นใจ เจียมบุญณะกุล, “วาทกรรม “ความสวย” อัตลักษณ์วัฒนธรรมการบริโภค: กรณีศึกษานักศึกษาหญิงมหาวิทยาลัยเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗). หน้า ๖, ๑๙๔.

^{๑๕} ข่าวสดออนไลน์, ตะลึงโพลชายไทย ชอบคนสวยแต่ใจไม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://news.nipa.co.th/news.action?newsid=33609> [๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖].

อายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร แล้วคิดว่า บัดนี้ ยังเป็นกาลไม่สมควรที่จะถามภิกษุนี้เพราะท่านกำลังเดินบิณฑบาตอยู่ ถ้ากระไร เราควรติดตาม ภิกษุรูปนี้ไปข้างหลัง แล้วเราจึงเข้าไปหาท่านพระอัสสชิ แล้วเรียนถามว่า ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่าน ผ่องใส ผิวพรรณบริสุทธิผุดผ่อง ผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใน ธรรมของใคร^{๑๖}

ทั้งนี้ แม้ว่าความงามภายนอกจะมีมากเพียงใด พระพุทธองค์ก็ทรงสอนไม่ให้บุคคลยึดติด เพราะความงามดังกล่าวเป็นเพียงความงามในมิติทางโลก เป็นความงามที่เจือด้วยกิเลสตัณหา แตกต่างจากความงามของธรรม อันเป็นความงามที่ฝึกตนให้มีกิเลสและความทุกข์น้อยลงจนหมดซึ่ง กิเลส ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา รู้เท่าทันความเป็นของสรรพสิ่งตามความเป็นจริง รู้จักปล่อยวาง ไม่ ยึดมั่นถือมั่น

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ความสำคัญของความงามทางโลกนั้นล้วนแต่มีผลต่อการ ดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการหาคู่ครอง การปฏิสัมพันธ์ คบหาสมาคมกับผู้อื่นหรือแม้แต่กับอาชีพการ งาน ไม่เว้นแม้แต่ในพระพุทธศาสนา ที่ความงามได้กลายเป็นส่วนช่วยในการเผยแผ่ศาสนาด้วย แตกต่างจากความเห็นในทางพระพุทธศาสนาที่มองว่า ความงามทางโลกไม่มีความสำคัญเท่ากับความ งามภายใน เพราะความงามภายในเป็นการสอนให้รู้จักความจริงของชีวิต และสามารถปลดปล่อย ความทุกข์ไม่ให้เกิดขึ้นในใจได้

๒.๓ ประเภทของความงาม

ความงามสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ความงามภายนอกหรือความงามทาง ภาย เป็นความงามของรูปร่างที่กำหนดเรื่องราว หรือเกิดจากการประสานกลมกลืนกันของทัศนธาตุ และความงามภายในหรือความงามแห่งจิตใจ เป็นความรู้สึกที่แสดงออกมาจากภาวะจิตใจที่สงบ มี สันติ^{๑๗}

๒.๓.๑ ความงามภายนอก

ความงามภายนอก คือความงามที่เป็นรูปธรรม บุคคลสามารถรับรู้ได้โดยผ่านประสาท สัมผัสทั้ง ๕ โดยเฉพาะสัมผัสทางตา ซึ่งเป็นสัมผัสแรกที่จะทำให้ได้พบเห็นกับความงามภายนอกนั้น และด้วยความเป็นรูปธรรมของความงามภายนอกนี้ จึงทำให้เกิดความคิดเห็นในเรื่องของความงาม

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๑/๗๔-๗๕.

^{๑๗} พระมหาทวี มหาปัญญา, ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕),

ภายนอกที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ในทางปรัชญาได้แบ่งแนวคิดเกี่ยวกับความงามภายนอกออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรก เรียกว่า กลุ่มอติวิสัย ในกลุ่มนี้มีทัศนะว่า ความงามภายนอกนั้นมิได้อยู่จริงในวัตถุหรือสิ่งใดๆ คำพูดหรือข้อความต่างๆ เกี่ยวกับความงามที่มนุษย์พูดหรือเขียนออกมา เป็นเพียงการแสดงออกถึงความรู้สึกหรืออารมณ์เท่านั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ หากสิ่งใดที่ทำให้เรามีความรู้สึกชอบหรือพึงพอใจ เราก็ตัดสินว่าสิ่งนั้นงาม ทั้งนี้บุคคลอื่นอาจมีความคิดเห็นขัดแย้งหรือแตกต่างจากเราก็ได้ เนื่องจากระดับความพึงพอใจหรือรสนิยมในเชิงข้อเท็จจริงของแต่ละบุคคลนั้นมีความแตกต่างกัน ซึ่งหมายความว่า ในสิ่งเดียวกันนั้นระดับความพึงพอใจของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีมาตรฐานกำหนดว่า สิ่งนั้นมีความงามหรือไม่อย่างไร^{๑๘}

ส่วนนักปรัชญาอีกกลุ่ม เรียกว่า กลุ่มภาวิสัยในกลุ่มนี้มีทัศนะว่า ความงามมีอยู่จริงๆ ในวัตถุหรือสิ่งภายนอก มีอยู่อย่างอิสระจากความคิด ความรู้สึก อารมณ์หรือจินตภาพใดๆ ของมนุษย์ วัตถุชิ้นหนึ่งชิ้นใดจะมีความงามหรือไม่นั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความคิดหรือความรู้สึกของใคร การที่คนเรามีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องของความงาม ก็มีได้หมายความว่า ความงามอยู่ที่จิตใจที่เรารู้สึกนึกคิด แต่มันมีอยู่อย่างอิสระของมันจริงๆ และมีความสมบูรณ์ในตัวของมันเอง การที่มนุษย์ไม่รู้จักรู้จักและไม่เข้าถึงมิได้หมายความว่ามันไม่มี ตัวอย่างเช่น เรามองหญิงสาวคนหนึ่งแล้วบอกว่า หญิงสาวคนนี้น่าม การที่เราตัดสินใจว่ามันงาม มิได้หมายความว่า การตัดสินของเราทำให้หญิงสาวคนนี้น่ามากขึ้นมา แต่ความงามมันอยู่ในตัวหญิงสาวผู้นั้นอยู่แล้ว เพียงแต่เราพูดไปตามสภาวะที่มันเป็นมันมีอยู่เท่านั้น ความงามนี้ประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบต่างๆ เช่น หญิงสาวคนนี้น่าม หญิงสาวย่อมประกอบไปด้วยวัย รูปร่าง หน้าตา ทรงผม อากัปกริยา รวมกันเป็นหญิงสาวที่มีลักษณะงาม มีความกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม ความงามของหญิงสาวนี้แม้จะไม่มีใครตัดสินว่ามันงาม แต่ในขณะนั้นมันก็คงความงามอยู่อย่างนั้นด้วยตัวของมันเอง^{๑๙}

ในขณะเดียวกัน ก็มีนักปรัชญาบางท่าน มีความเห็นว่า ความงามภายนอกนั้นไม่ได้เป็นอติวิสัยหรือภาวิสัยเพียงอย่างเดียวหนึ่ง หากแต่ความงามภายนอกเป็นทั้งอติวิสัยและภาวิสัย เพราะที่ตั้งของความงามแยกจากจิตและแยกจากวัตถุไม่ได้ กล่าวคือ ความงามมีอยู่ในทั้งในสิ่งแวดล้อมและในจิตของเรา แลงเฟลด์ นักปรัชญาท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “ความงามไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลอย่างเดียวย และไม่ได้ขึ้นกับวัตถุอย่างเดียวย ไม่ใช่เป็นอติวิสัยอย่างเดียวย ไม่ใช่เป็นภาวิสัยอย่างเดียวย ไม่ใช่ผลของกัมมันต-ภาพทางปัญญาอย่างเดียวย ไม่ใช่คุณค่าที่มีอยู่ในวัตถุอย่างเดียวย แต่เป็นสัมพันธ์ภาพระหว่างสิ่งสองสิ่ง คือ จิตมนุษย์กับวัตถุ”^{๒๐}

^{๑๘} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, **ปรัชญาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๖.

^{๑๙} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, **ปรัชญาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๗.

^{๒๐} ออมร โสภณวิเชษฐวงศ์, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐),

นอกจากความงามความนอกจะเป็นเรื่องของแนวคิดแต่ละบุคคลแล้ว การจะมองว่าสิ่งนั้นมีความงามหรือไม่ ยังต้องประกอบไปด้วยปัจจัยอื่น ไม่ว่าจะเป็นยุคสมัย ความเชื่อ หรือค่านิยมของสังคมนั้น เช่น ในเมืองจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น หญิงสาวนิยมการมีรูปร่างที่อวบและนิยมรัดเท้าให้มีขนาดเล็กเท่ากลีบดอกบัว การรัดเท้านี้มีต้นกำเนิดมาจากนางกำนัลคนหนึ่งของจักรพรรดิหลี่อู่ ชื่อ เหยาเหนียง ต้องการทำให้จักรพรรดิพอพระทัย จึงใช้ผ้าที่ทำจากแพรไหมสวยงามรัดที่เท้าจนเรียวยาวเล็กราวพระจันทร์เสี้ยว ขณะที่วาดลีลาการร่ายรำต่อหน้าพระพักตร์ จักรพรรดิหลี่อู่ทรงพอพระทัยการแสดง ครั้งนั้นเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาเหยาเหนียงได้สั่งให้ทำรองเท้าที่ประดับประดาด้วยไข่มุกอัญมณีนานาชนิดอย่างสวยงาม แล้วให้นางสนมกำนัลสวมใส่หลังจากที่รัดเท้าแล้ว ท่วงท่าที่อ่อนช้อยบนรองเท้าคู่นี้เป็นที่พอพระทัยของจักรพรรดิยิ่งนัก นับแต่นั้นมา แพ้ชั้นการรัดเท้าในหมู่นางวังในก็เริ่มขึ้น แล้วค่อยๆ ขยายวงออกไปยังหมู่ลูกสาวของเหล่าขุนนางในสังคมชั้นสูง เมื่อมาถึงในสมัยหมิง (คริสต์ศักราช ๑๓๖๘-๑๖๔๔) ความคลั่งไคล้การรัดเท้าได้แผ่กว้างไปในหมู่หญิงสาวสามัญชนทั่วประเทศ แม้การรัดเท้าจะต้องแลกมาด้วยความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส แต่หญิงสาวต่างก็ยอม เพราะมีความเชื่อว่าหากหญิงสาวใดไม่ยอมรัดเท้า จะทำให้ผู้คนทั่วไปดูหมิ่นว่าเป็นคนชั้นต่ำและจะทำให้ไม่มีชายใดมาสู่ขอ^{๒๑}

ในประเทศแถบตะวันตกเองก็มีแนวคิดเรื่องความงามที่แตกต่างตามยุคสมัยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ประเทศฝรั่งเศสในศตวรรษที่ ๑๙ หญิงสาวนิยมใส่กระโปรงสุ่มไก่ โดยหญิงสาวจะใส่สุ่มที่ส่วนมากทำมาจากขนม้า เส้นป่านและเหล็ก โดยมีกระโปรงคลุมไว้อีกหนึ่งครั้งหนึ่ง กระโปรงนี้มีน้ำหนักมากแต่จะให้ความรู้สึกที่หรูหรา กรุยกรายและอลังการเป็นยิ่งนัก ในประเทศนอร์เวย์ช่วงคริสต์ศักราช ๑๘๓๐ หญิงสาวนิยมการมีเอวคอดกิ่วกันมาก พวกกันแข่งขันรัดเอวให้มีขนาดเล็กลงให้ได้มากที่สุด โดยการรัดด้วยผ้าเสริมแผ่นเหล็กและรัดเชือกอย่างแน่นหนา จนทำให้อวัยวะภายในผิดรูปร่างไปหมด ในประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสช่วงศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ หญิงสาวนิยมเกล้าผมสูงกลางศีรษะ ประดับด้วยโบว์เล็กๆ มากมาย ลูกไม้จีบและมัดมวยผมเป็นแผง ๓-๔ ชั้น เรียกว่าทรงฟองดาเก โดยทรงผมนี้มีความเชื่อว่ายิ่งสูงยิ่งแสดงถึงฐานะ หรือในประเทศฝรั่งเศสเมื่อศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ ซึ่งตรงกับยุคของสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 1 แห่งอังกฤษ หญิงสาวในสมัยนี้กลับมานิยมแพ้นำนำเครื่องสำอางที่ผสมตะกั่วมาทาให้ทั่วผิวหนัง ทำให้เลือดบนผิวหนังไม่มาหล่อเลี้ยง และเกิดเป็นผิวหนังขาวซีด ซึ่งแต่เดิมความนิยมนี้เป็นที่แพร่หลายในกรีกเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว^{๒๒}

ส่วนในทางพระพุทธศาสนามองว่าความงามภายนอก คือ ความงามของเรือนร่าง รูปร่างหน้าตา บุคลิกลักษณะ ตลอดจนถึงเครื่องอาภรณ์ประดับต่างๆ มองเห็นด้วยประสาทสัมผัส เป็นการ

^{๒๑} ครูทิพย์, ดีแม่ประเพณีรัดเท้าความงามและเชือกของสตรีจีนโบราณ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=68728> [๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๕].

^{๒๒} Kute Club, หกสุดยอดแฟชั่นอันตราย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.kuteclub.com/show_article_beautydiary.php?qid=420 [๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๕].

ประเมินค่าความงามตามธรรมชาติของคนในสังคม ซึ่งแต่ละสังคมจะมีการประเมินค่าความงามแตกต่างกันตามยุคสมัย^{๒๓} พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่องของความงามภายนอก แต่มองว่าความงามภายนอกเป็นเพียงความงามในทางโลกหรือทางวัตถุ เป็นสิ่งที่มีอำนาจให้เกิดความต้องการขึ้นในจิตใจ ทั้งความรัก ความโลภ ความโกรธ และความหลง จึงเรียกความงามเหล่านี้ว่า วัตถุงาม ซึ่งวัตถุงามนี้เป็นของที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมัน แต่คนเกิดความปรารถนา มัวเมา หลงใหลและยึดติดอยู่ในวัตถุเหล่านั้น มองว่าวัตถุนั้นมีความงาม ทั้งที่ความงามนั้นเกิดจากจิตที่คิดไปตามอำนาจของกิเลส จิตปรุงแต่งขึ้นเอง ไม่มีความเป็นจริงในตัวเองและไม่จีรังยั่งยืน ดังพระพุทธพจน์ว่า “สิ่งสวยงามทั้งหลายในโลก ไม่ใช่งาม ความดำริด้วยความกำหนดของคนนั่นแหละคืองาม เมื่อกำจัดฉันทะในสิ่งเหล่านั้นเสียได้ สิ่งสวยงามเหล่านั้นก็ตั้งอยู่อย่างนั้นในโลก”^{๒๔} กล่าวคือ พระพุทธศาสนามองว่า ความงาม เกิดจากการประจวบกันระหว่างวัตถุกับกิเลส โดยมีประสาทสัมผัสทั้ง ๖ ได้แก่ ภาพ เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความรู้สึก เป็นสื่อกลาง หากขาดองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่ง ความงามภายนอกก็จะไม่ปรากฏ

จากที่กล่าวมาจะพบว่าแนวคิดเรื่องความงามภายนอกนั้นแตกต่างกันไปตามมุมมองและทัศนะของแต่ละบุคคล ยุคสมัย ค่านิยมของสังคมในขณะนั้น ในขณะที่ทางพระพุทธศาสนามองว่าความงามภายนอก เป็นเพียงวัตถุงาม ที่บุคคลหลงใหลยึดติด เป็นของที่จิตคิดปรุงแต่งเอง ไม่คงทนถาวร มีการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ

๒.๓.๒ ความงามภายใน

เมื่อกล่าวถึงความงามภายใน ผู้คนมักนึกถึงแต่เรื่องของนามธรรม สัมผัสไม่ได้ เป็นเรื่องของจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ยากที่จะรับรู้ แต่แท้จริงแล้วความงามภายในสามารถแสดงออกมาให้เป็นรูปธรรมได้ เช่น การมีกิริยามารยาทดี แสดงออกด้วยการกระทำที่อ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ ดังเช่นคำกล่าวของท่านพุทธทาสว่า ท่านแต่งตัวงามมันก็คือความงามทางฝ่ายวัตถุ ท่านมีมารยาทงาม ก็คือความงามทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญูญาณหรือฝ่ายธรรมะ มันไม่ได้มีอะไรเพียงแค่ฝ่ายวัตถุอย่างเดียว คนเราคนหนึ่งๆ ประกอบด้วยวัตถุ คือร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นนามธรรม มันไม่ได้มีอะไรเพียงแค่ฝ่ายวัตถุฝ่ายเดียว คนเราคนหนึ่งๆ ประกอบด้วยวัตถุ คือร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นนามธรรม มันสัมพันธ์กันให้เกิดการกระทำ เกิดการเป็นอยู่ทั้งดงามพร้อมกันไปทั้งร่างกายและจิตใจ^{๒๕}

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ความงามภายในคือความงามแห่งกิริยามารยาท และความงามแห่งภาวะจิตใจ เรียกว่าเป็นแก่นแท้ของความงามและความงามทั้งสองประเภทนี้ ก็มีความ

^{๒๓} พระมหาทวี มหาปัญโญ, ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๖.

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๓๑.

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ, ศิลปะแห่งชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความงามภายในนี้เป็นความงามที่มีความสมบูรณ์ในตัว คงทน ไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอก เช่น บุคคล เวลา และสถานที่ การที่จะทำให้ตนประกอบไปด้วยความงามภายในได้นั้น ทำได้โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่นำมาใช้ในการดำเนินชีวิต กล่อมเกลาจิตใจให้เกิดความงามอย่างแท้จริง เป็นคนมีความอดทนต่อสิ่งยั่วยุ มีศีลธรรมประจำใจ มีความเห็นถูกต้อง พร้อมทั้งมีสติปัญญาพิจารณาหาเหตุผลบนความเป็นจริงของชีวิต มีความเมตตากรุณา วางตนได้อย่างเหมาะสม^{๒๖}

นอกจากความหมายของความงามภายในที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ความงามภายในยังรวมไปถึงเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณและธรรมาภิบาล อันเป็นการมุ่งเน้นถึงความงามภายในในระดับสังคม เพื่อเอื้อให้เกิดประโยชน์สุขในการอยู่ร่วมกัน โดยแต่ละคำมีความหมายดังต่อไปนี้ คุณธรรมคือคุณงามความดีตามธรรมชาติ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เป็นตัวบังคับให้ประพฤติดี หากประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ก็จะเป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจของผู้คน^{๒๗} จริยธรรมคือธรรมที่ควรประพฤติ เน้นไปทางฝ่ายดีคือบุญหรือกุศลธรรม การที่คนเรารู้แล้วเว้นสิ่งที่ควรเว้นและทำสิ่งที่ควรทำ^{๒๘} จรรยาบรรณคือประมวลความประพฤติที่ผู้ประกอบ อาชีพการงานแต่ละอย่างกำหนดขึ้น เพื่อรักษาและส่งเสริมเกียรติคุณชื่อเสียงและฐานะของสมาชิก อาจเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ได้^{๒๙} และธรรมาภิบาลคือ คือ การปกครอง การบริหาร การจัดการการควบคุมดูแล กิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปในครรลองธรรม นอกจากนี้ยังหมายถึงการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทั้งภาครัฐและเอกชน ธรรมที่ใช้ในการบริหารงานนี้ มีความหมายอย่างกว้าง กล่าวคือ หากได้มีความหมายเพียงหลักธรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึงศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และความถูกต้องชอบธรรมทั้งปวง ซึ่งวิญญูชนพึงมีและพึงประพฤติปฏิบัติ อาทิ ความโปร่งใสตรวจสอบได้ การปราศจากการแทรกแซงจากองค์กรภายนอก เป็นต้น^{๓๐}

แม้จะมีคำที่มีนิยามสอดคล้องกับความงามภายในอยู่มากมาย แต่ทุกคำล้วนแต่มีความหมายในทางเดียวกัน คือความงามที่เกิดจากประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในทางที่ถูกที่ควร เป็น

^{๒๖} พระมหาวิ มหาปัญญา, ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๗๓.

^{๒๗} จรรยาพร ธรณินทร์, ความหมายและหลักการของคุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.charuaypontorranin.com/index.php?lay=show&ac=article&id=5375831&Ntype=6> [๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๕].

^{๒๘} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒.

^{๒๙} คลังปัญญาไทย, จรรยาบรรณ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php> [๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๕].

^{๓๐} อ.สุธรรม ส่งศิริ, ธรรมาภิบาลคืออะไร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://network.moph.go.th/km_ict [๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๕].

ความงามที่ทุกคนสามารถสร้างด้วยตนเอง ก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดความสงบและไม่เบียดเบียนทั้งต่อตนเองและสังคม

๒.๔ ลักษณะความงามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๔.๑ ความงามภายนอก

ความงามภายนอกที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้นมีไว้พอสมควร เช่น ความงามของช้างมงคล ความงามของวิมาน หรือความงามของคน ซึ่งความงามของคนที่เป็นที่รู้จักอย่างดีในทางโลกคือ ความงามแบบเบญจกัลยาณี คือผู้มีความงาม ๕ ประการ ได้แก่

- (๑)ผมงาม หมายถึงผมของหญิงนั้นเหมือนกับหางนกยูงเมื่อปล่อยสยายลง จะมีปลายยาวถึงชายผ้านุ่ง แต่ปลายผมงอนซ้อนขึ้นไปถึงเบื้องบนศีรษะ
- (๒)เนื้องาม ตามตำราของอินเดียบอกลักษณะว่า เนื้อ ในที่นี้หมายถึง เหงือกและริมฝีปาก เหงือกที่หุ้มฟันมีสีสุกอย่างเดียวกับผลมะพลับ เนื้อนั้นสม่ำเสมอติด ส่วนริมฝีปากมีสีเหมือนตำลึงสุก
- (๓)ฟันงาม หมายถึง ฟันขาวสะอาดสม่ำเสมอ ไม่ห่างกัน เหมือนระเบียบที่จัดไว้และสะอาด ประดุจสังข์ที่เขาจัดไว้ดีแล้ว
- (๔)ผิวงาม หมายถึง ผิวของหญิงนั้นต้องไม่มีไฝฝ้าราคะ จะมีด่างพร้อยเป็นแต้มขี้แมลงวันหรือไฝฝ้าสักนิดก็ไม่มี ถ้าเป็นหญิงผิวดำก็ดำสนิทดังพวงอุบลเขียว หรือถ้าเป็นหญิงผิวขาวก็ขาวสะอาดดังพวงกรรณิกา
- (๕)วัยงาม หมายถึง คงความเป็นสาวอยู่ได้โดยไม่ร่วงโรย แม้จะคลอดลูกแล้วถึง ๑๐ คนก็ยังงดงามยังพริ้งอยู่เสมอ^{๓๑}

ไม่เพียงแต่ความงามของหญิงสาวเท่านั้นที่จะปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ความงามของชายก็มีกล่าวถึงไว้เช่นกัน เช่น ความงามของพราหมณ์โปกขรชาติ ว่าเป็นผู้มีผิวกายเหมือนดอกบัวขาว งดงามดุจเสาระเนียดเงิน ศีรษะสีดำดุจมรกต หนวดดุษฎีเมฆดำในดวงจันทร์ ลูกตาทั้ง ๒ ข้างเหมือนดอกบัวเขียว จมูกกลมเกลี้ยงเงา ฝ่ามือฝ่าเท้าและช่องปาก งดงามดังไล้ทาด้วยสีครึ่ง เขาเป็นคนที่มีย่างกายงดงามมาก^{๓๒} หรือความงามของอังกกมาณพ ที่มีปรากฏว่า “อังกกมาณพเป็นผู้มีรูปร่าง น่ารัก น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรหม มีกายดุจพรหมโอกาสที่จะได้เห็นยากนัก

^{๓๑} พ.สุวรรณ, ยอดหญิงวิสาขา มหาอุปาสิกาของชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว-สร้อยทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓-๒๔.

^{๓๒} ที.สี.อ. ๒๕๕/๒๑๙.

ในที่ประชุมนี้ นอกจากพระสมณโคตมแล้วไม่มีใครมีผิวพรรณเสมอกับอังกกมาณพลเลย”^{๓๓} หรือความงามของพระมหากัจจายนะ ผู้มีผิวพรรณดุจดั่งทองคำ จนเป็นเหตุให้โสโรยเศรษฐีบุตรถึงกับออกปากว่า สวยจริงหนอ พระเถระรูปนี้ควรเป็นภริยาของเรา หรือสีแห่งสรีระของภริยาของเรา พึงเป็นเหมือนสีแห่งสรีระของพระเถระนั้น เพียงได้เอ่ยปาก เพศชายของเศรษฐีบุตรก็หายไป เกิดเพศหญิงขึ้นแทน เนื่องจากทำกรรมหนัก คือการคิดไม่ดีต่อพระเถระ สุดท้ายโสโรยเศรษฐีต้องไปขอขมาพระมหากัจจายนะ จึงได้เพศชายคืนกลับมาดังเดิม^{๓๔}

นอกจากความงามในแบบทั่วไปแล้ว ในทางพระพุทธศาสนายังมีการกล่าวถึงความงามแบบพิเศษ กล่าวคือความงามแบบมหาปุริสลักษณะหรือลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ อันเป็นลักษณะของบุคคลผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โดยมีการกล่าวถึงลักษณะดังกล่าวไว้ครบบริบูรณ์ในลักขณสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคและมหาปทานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค แห่งพระสูตรตันตปิฎก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน ขณะเหยียบลงพื้นฝ่าพระบาทราบเสมอกัน ยกฝ่าพระบาทขึ้นก็ยังเสมอกัน ขณะจดฝ่าพระบาทลงทุกส่วนก็แตะพื้นพร้อมกัน^{๓๕}

๒. พื้นฝ่าพระบาททั้งสองมีจักรซึ่งมีกำข้างละ ๑,๐๐๐ ซี่มีกง มีดุมและมีส่วนประกอบครบทุกอย่างและจัดวางไว้ในตำแหน่งที่เหมาะสม^{๓๖} กล่าวคือ กลางฝ่าพระบาททั้งสองปรากฏลดหลาดต่างๆ มากมาย ประกอบไปด้วยวงกลม จักร กงแก้ว หอก ส่องพระฉาย ดอกพุดซ้อน สายสร้อย ถาดทอง มัจฉาคู๋ ตั๋ง ขอ ปราสาท เสาระเบียด เศวตฉัตร พระขรรค์ พัดใบตาล หางนกยูง พัลลาลวิชนี มงกุฎ แก้วมณี บาตร พวงดอกมะลิ ดอกบัวและดอกไม้ชนิดต่างๆ หม้อและถาดเต็มไปด้วยน้ำมหาสมุทร เขาจักรวาล ป่าหิมพานต์ เขาสิเนรุ พระจันทร์พระอาทิตย์ ดาวนักษัตร ทวีปใหญ่ทั้ง ๔ และทวีปน้อยทั้งหมด^{๓๗}

๓. มีส้นพระบาทสมส่วนยื่นยาวออกไป^{๓๘} พระบาทแบ่งออกเป็นสี่ส่วน ปลายพระบาทสองส่วน ถ้าพระชงฆ์(แข้ง) ตั้งในส่วนที่สาม เหลือส้นพระบาทอีกหนึ่งส่วน และส้นพระบาทสีแดงงาม^{๓๙}

^{๓๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๖/๑๒๑.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๓๒.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๒/๑๖๔.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๔/๑๖๖.

^{๓๗} พระมหาวชิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕),

หน้า ๙๕-๙๖.

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๖/๑๖๗.

^{๓๙} พระมหาวชิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๖.

๔. มีพระองค์ที่อ่อนนุ่มยาว^{๔๐} นิ้วของคนทั่วไปบางนิ้วยาว บางนิ้วสั้น แต่พระองค์ทรงมีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทยาวเหมือนของวานร ข้างโคนใหญ่แล้วเรียวไปโดยลำดับถึงปลายนิ้ว เช่นเดียวกับแท่งหรรดาลที่ขยำด้วยน้ำมันยางแล้วปั้นไว้^{๔๑}

๕. มีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่ม^{๔๒} พระองค์ทรงมีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนคุดปุยฝ้าย ที่ยี่ได้ ๑๐๐ ครั้ง แม้ในเวลาเจริญพระชนมายุพระหัตถ์และพระบาทก็อ่อนนุ่มเหมือนเมื่อประสูติใหม่ๆ^{๔๓}

๖. มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีเส้นที่ข้อพระองคุลิจดกันเป็นรูปตาข่าย^{๔๔} พระองค์ทรงมีนิ้วพระหัตถ์ ๔ นิ้วและนิ้วพระบาท ๕ นิ้วชิดสนิทเป็นอันเดียวกัน เพราะพระองคุลิตั้งชิดสนิทเป็นอันเดียวกัน พระองคุลิตั้งชิดกันและกัน มีลักษณะเป็นข้าวเหนียวตั้งอยู่ พระหัตถ์และพระบาทของพระองค์เป็นเช่นกับหน้าต่าง ตาข่ายอันช่างผู้ฉลาดตีประกอบไว้^{๔๕}

๗. มีข้อพระบาทสูงดุจสังข์ว่า ข้อพระบาทได้สัดส่วนอย่างดี มีพระมังสะและพระโลหิตเต็มหล่อด้วยพระตจะและมีพระขานส่วนบนสง่างาม^{๔๖} ข้อเท้าของคนทั่วไปอยู่ที่หลังเท้า เท้าจึงติดกัน เหมือนติดด้วยสลักกลบกลอกไม่ได้ตามสะดวก เมื่อเดินไปฝ่าเท้าไม่ปรากฏ แต่ข้อพระบาทของพระองค์ขึ้นไปตั้งอยู่เบื้องบน พระองค์จึงมีพระบาทเหมือนสังข์ว่า พระบาทกลอกกลับได้สะดวก เมื่อชนทั้งหลายยืนอยู่ข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง แม้ในข้างทั้งสองก็เห็นฝ่าพระบาทย่อมปรากฏ แต่ไม่ปรากฏเหมือนยืนอยู่ข้างหลัง^{๔๗}

๘. มีพระขงฆ์เรียวดุจแข้งเนื้อทราย กลมได้สัดส่วน งดงามเรียวไปตามลำดับ^{๔๘} พระองค์ทรงมีพระขงฆ์บริบูรณ์ด้วยหุ้มพระมังสะเต็ม ไม่ใช่เนื้อสะโพกติดโดยความเป็นอันเดียว ประกอบด้วยพระขงฆ์เช่นกับท้องข้าวสาลี ท้องข้าวเหนียว^{๔๙}

๙. เมื่อประทับยืนไม่ต้องน้อมพระองค์ลงก็ลูบคลำถึงพระขานด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองได้^{๕๐} พระองค์ไม่ค่อมแคะ ตามปกติคนทั่วไปเป็นคนค่อมเป็นคนแคะ คนค่อมกายส่วนบนไม่บริบูรณ์ คน

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๗/๑๖๗.

^{๔๑} พระมหาวชิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๖-๙๗.

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๔๓} พระมหาวชิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๗.

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๔๕} พระมหาวชิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๗-๙๘.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๓/๑๗๒.

^{๔๗} พระมหาวชิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๘.

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๕/๑๗๔.

^{๔๙} พระมหาวชิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๙.

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๒/๑๘๐.

แคะกายส่วนล่างไม่บริบูรณ์ คนเหล่านั้นเพราะกายไม่บริบูรณ์ เมื่อก้มลงจึงไม่สามารถลูบคลำเข้าได้ แต่พระองค์ทรงมีพระวรกายทั้งส่วนบนส่วนล่างบริบูรณ์ จึงสามารถลูบคลำได้^{๕๑}

๑๐. มีพระคฺยฐานเร้นอยู่ในฝัก^{๕๒} ทรงมีพระคฺยหะซ่อนอยู่ในฝัก ดุจฝักบัวทอง ดุจคฺยหะแห่งโคและช้าง^{๕๓}

๑๑. มีพระฉวีสีทองคล้ายทองคำ^{๕๔} พระองค์ทรงมีพระฉวีเช่นกับรูปทองแท่งที่คลุกเคล้าด้วยสีแดงชาดแล้วขัดด้วยเชียวเสื่อแล้วระบายด้วยดินสอแดง^{๕๕}

๑๒. มีพระฉวีละเอียดจนละเอียดองรุสีไม่อาจติดพระวรกายได้^{๕๖} รุสีหรือมลทินไม่ติดพระวรกาย คือกลิ่นเหมือนหยาดน้ำกลิ้งจากใบบัว^{๕๗}

๑๓. มีพระโลมาชาติเดียว ไม่มีพระโลมาชาติเกิดในขุมเดียวกัน ๒ เส้นทั่วพระสรีระสะพรั่งด้วยพระโลมาชาติเดียว^{๕๘} มนุษย์ทั่วไปจะมีขนเกิดขุมละสองสามเส้น แต่พระโลมาของพระองค์จะมีขุมละเส้นและมีเส้นพระโลมาสีดำนินทดุจสีดอกอัญชันทั่วทั้งพระสรีระกาย และเวียนเป็นทักษิณาวรรตได้ ๕ รอบ^{๕๙}

๑๔. มีพระโลมาชาติมีปลายงอนขึ้น^{๖๐} พระองค์ทรงมีพระโลมาชาติมีปลายงอนขึ้นเบื้องบนตอนปลายเวียนเป็นทักษิณาวรรตตั้งอยู่ มองดูพระพักตร์งาม^{๖๑}

๑๕. มีพระวรกายเกิดดี ดงงามตั้งตรงดุจกาย มีทรวดทรงดี สมส่วนแลดูหนุ่มเสมอ^{๖๒} พระองค์ทรงมีพระวรกายตรงเหมือนกายพรหม คือมีพระวรกายสูงตรงขึ้นไป มีประมาณเท่าส่วนสูงเป็นดุจเสาทองที่ยกขึ้นในเทพนคร^{๖๓}

๑๖. มีพระมังสะในที่ ๗ แห่งเต็มบริบูรณ์ ได้แก่ ที่หลังพระหัตถ์ทั้งสองมีพระมังสะพูนเต็ม ที่หลังพระบาททั้งสองมีพระมังสะพูนเต็ม ที่งอຍบ่าทั้งสองมีพระมังสะพูนเต็ม ที่ลำพระคอมี

^{๕๑} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทฺธศาสนา, หน้า ๙๙.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๐/๑๗๙.

^{๕๓} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทฺธศาสนา, หน้า ๑๐๐.

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๘/๑๗๗.

^{๕๕} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทฺธศาสนา, หน้า ๑๐๐.

^{๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๖/๑๗๖.

^{๕๗} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทฺธศาสนา, หน้า ๑๐๐.

^{๕๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๓/๑๙๐.

^{๕๙} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทฺธศาสนา, หน้า ๑๐๑.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๒/๑๗๒.

^{๖๑} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทฺธศาสนา, หน้า ๑๐๒.

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๗/๑๖๘.

^{๖๓} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทฺธศาสนา, หน้า ๑๐๒.

พระมั่งสะพุนเต็ม^{๖๔} ของคนทั่วไปที่หลังมือและหลังเท้า จะปรากฏเส้นเลือดเป็นตาข่ายที่จ้องย่ำและคอปรางูปลายกระดูก^{๖๕}

๑๗. มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อน้ำของราชสีห์^{๖๖} แม้พระวรกายของพระองค์เหมือนกายของราชสีห์ ย่อมไม่ตั้งอยู่ สูงๆ ต่ำๆ ด้วยสามารถแห่งความฟูและแพบ แต่ยาวในที่ควรยาว ย่อมเป็นอย่งนั้นในที่ควรสั้น ควรลำ ควรเรียว ควรกว้าง ควรกลม^{๖๗}

๑๘. มีพระปฤษฎางค์ราบเรียบเต็มเสมอกัน^{๖๘} ของคนทั่วไปบุ่ม หลังและท้องทั้งสองปรากฏเฉพาะตัว แต่ของพระองค์พื้นพระมั่งสาตั้งแต่บั้นพระองค์จนถึงพระศอนี้ไปปิดพระปฤษฎางค์ตั้งอยู่เหมือนแผ่นกระดานทองที่ยกขึ้นตั้งไว้^{๖๙}

๑๙. มีพระวรกายเป็นปริมณฑลดุจปริมณฑลแห่งตันไทร^{๗๐} พระองค์ทรงมีพระวรกายสูงเท่ากับ ๑ วาของพระองค์ มีปริมณฑลดุจตันนิโครธ แม้โดยพระวรกายประมาณเท่ากันดุจตันนิโครธมีลำต้นและกิ่งเสมอกัน เพราะจะเป็น ๕๐ ศอกก็ตาม ๑๐๐ ศอกก็ตาม ย่อมมีประมาณเท่ากันทั้งส่วนยาวทั้งส่วนกว้าง กายหรือวาของคนอื่นยาวไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้น พระวรกายเท่ากับวาของพระองค์ และวาเท่ากับวรกายของพระองค์^{๗๑}

๒๐. มีลำพระศอกกลมงามเท่ากันตลอด^{๗๒} พระองค์ทรงมีลำพระศอเท่ากัน คนบางคนมีลำคอยาวคด หนาเหมือนนกกระเรียน เหมือนนกยาง เหมือนหมู เวลาพูดเอ็นเป็นตาข่าย ย่อมปรากฏเสียงออกมาแหบ แต่ของพระองค์ เป็นเช่นกับกลองที่เขากลึงดีแล้ว ในเวลาตรัสเอ็นเป็นตาข่ายไม่ปรากฏ พระสุรเสียงดังก้องดุจเสียงเมฆกระหึ่ม^{๗๓}

๒๑. มีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารได้ดี มีพระโรคาพารน้อย มีพระโรคเบาบาง ประกอบด้วยไพธาศสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก^{๗๔} พระองค์เป็นผู้มีปลายเส้นประสาทสำหรับนำรสอาหารอันเลิศ มีเส้นประสาทสำหรับนำรสอาหารประมาณ ๗,๐๐๐ เส้น มีปลายขึ้นเบื้องบนแล้วรวมเข้าที่ลำพระศอนั่นเอง พระกระยาหารแม้เพียงเมล็ดงาตั้งอยู่ ณ ปลาย

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๘/๑๖๙.

^{๖๕} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๓.

^{๖๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๔/๑๘๒.

^{๖๗} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๓.

^{๖๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๔/๑๘๒.

^{๖๙} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๔.

^{๗๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๒/๑๘๐.

^{๗๑} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๔.

^{๗๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๔/๑๘๒.

^{๗๓} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๕.

^{๗๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๒๖/๑๘๔.

พระชีวหาย่อมแผ่ไปทั่วพระวรกายทุกส่วน เมื่อพระองค์ทรงเริ่มตั้งความเพียรอันยิ่งใหญ่ ได้ยังพระวรกายให้เป็นไปอยู่ได้ด้วยข่าวสารเมล็ดเดียวเป็นต้นบ้าง ด้วยเพียงผัดทองฟายมือหนึ่งบ้าง แต่ของคนอื่นเพราะไม่มีอย่างนั้นรสโอชาจึงไม่แผ่ไปทั่วกาย จึงทำให้มีโรครามาก^{๗๕}

๒๒. มีพระหนุดุจคางราชสีห์ มีคางท่อนล่างบริบูรณ์^{๗๖} คางของพระองค์บริบูรณ์เช่นกับพระจันทร์ในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ^{๗๗}

๒๓. มีพระหนต์ ๔๐ ซี่^{๗๘} พระองค์ทรงมีพระหนต์ข้างล่าง ๒๐ ซี่ ข้างบน ๒๐ ซี่^{๗๙}

๒๔. มีพระหนต์เรียบเสมอกัน^{๘๐} ฟันของคนทั่วไป บางซี่สูง บางซี่ต่ำ บางซี่ไม่เสมอกัน แต่พระหนต์ของพระองค์นี้ตั้งอยู่เสมอกันไม่ห่าง เสมอกันดุจเครื่องหุ้มสังข์ที่ช่างเหล็กตัด^{๘๑}

๒๕. มีพระหนต์เรียบสนิทไม่ห่างกัน^{๘๒} ฟันของคนทั่วไปห่างเหมือนฟันจระเข้ เมื่อเคี้ยวปลาและเนื้อย่อมเต็มระหว่างฟัน แต่พระหนต์ของพระองค์จักไม่ห่างดุจแฉกแก้ววิเชียรที่ตั้งไว้บนแผ่นกระดานทอง^{๘๓}

๒๖. มีพระเขี้ยวแก้วขาวงาม^{๘๔} ฟันของคนทั่วไปเป็นฟันเสียขึ้น บางซี่ดำบ้าง ไม่มีสีบ้าง แต่พระองค์ทรงมีพระเขี้ยวแก้วขาวสะอาด เป็นพระเขี้ยวแก้วประกอบด้วยรัศมีรุ่งเรืองยิ่งกว่าแม้นดาวประกายพริ้ว^{๘๕}

๒๗. มีพระชีวหาใหญ่และยาว^{๘๖} ลิ้นของคนทั่วไปหนาบ้าง เล็กบ้าง สั้นบ้าง กระด้างบ้างไม่เสมอบ้าง แต่ของพระองค์อ่อนและยาว สมบูรณ์ด้วยสี พระชีวหาเป็นดุจของแข็งที่สะอาดแล้วลูบช่องพระนาสิกทั้งสองได้^{๘๗}

๒๘. มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม^{๘๘} คนทั่วไปย่อมมีเสียงขาดบ้าง แตกบ้าง เสียงเหมือนกาบ้าง แต่พระองค์ทรงประกอบด้วยเสียงเช่นกับเสียงของท้าวมหาพรหม คือมีเสียงแจ่มใส เพราะไม่กลัว

^{๗๕} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๕.

^{๗๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๘/๑๙๔.

^{๗๗} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๖.

^{๗๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๔/๑๙๑.

^{๗๙} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๖.

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๔๐/๑๙๖.

^{๘๑} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๘๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๔/๑๙๑.

^{๘๓} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๗.

^{๘๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๔๐/๑๙๖.

^{๘๕} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๗.

^{๘๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๖/๑๙๓.

^{๘๗} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๗.

^{๘๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๖/๑๙๓.

ด้วยน้ำดีและเสมหะ เสียงปรากฏขึ้นตั้งแต่พระนาภีเสียงบริสุทธิ์ ประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมปรากฏชัด ทรงมีพระสุรเสียงก้องไพเราะดุจเสียงนกการเวก^{๘๙}

๒๙. มีพระเนตรดำสนิท^{๙๐} พระองค์ทรงมีพระเนตรไม่ดำทั้งหมด ประกอบด้วยสีเขียว บริสุทธิ กล่าวคือ ในที่เขียวก็มีสีเขียวเช่นกับดอกสามหาว ในที่ควรเหลืองก็มีสีเหลืองเช่นกับดอกกรรณิการ ในที่ควรแดงก็มีสีแดงเช่นเดียวกับดอกชบา ในที่ควรขาวก็มีสีขาวเช่นกับดาวประกายพริก ในที่ควรดำก็มีสีดำเช่นกับลูกประคำดีควาย^{๙๑}

๓๐. มีดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเค็งคลอด^{๙๒} ทรงมีดวงพระเนตรเช่นกับโคแดงอ่อน ซึ่งเกิดได้ครั้งเดียว (ดวงตาของลูกโคแดงผ่องใส)^{๙๓}

๓๑. มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนปุยุ่น^{๙๔} พระอุณาโลมของพระองค์ เกิดในที่สุดพระนาสิกท่ามกลางพระโขนงทั้งสองและก็ขึ้นไปเกิดในท่ามกลางพระนลาฏ พระอุณาโลม มีสีเสมอด้วยดาวประกายพริก และเช่นกับใยฝ้ายที่ยืดได้ ๑๐๐ ครั้ง และเสมอด้วยุ่นไม้จ้าวและุ่นเครือ เมื่อจับปลายเส้นพระโลมาแล้วดึงออกจะได้ประมาณครึ่งพระพาหา ครั้นปล่อยเส้นพระโลมาก็จะม้วน เป็นทักษิณาวรรตมีปลายในเบื้องบนตั้งอยู่ พระอุณาโลมนั้นย่อมรุ่งเรืองไปด้วยสิริเป็นที่จับใจ ดุจ ฟองน้ำเงินตั้งอยู่ ณ ท่ามกลางแผ่นกระดานทอง ดุจลายน้ำนมไหลออกจากหม้อทอง และดุจดาวประกายพริกบนท้องฟ้าล้อมด้วยแสงอรุณ^{๙๕}

๓๒. มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์^{๙๖} คนทั่วไปมีศีรษะไม่บริบูรณ์ บางคนมีศีรษะเหมือนลิง บางคนมีศีรษะเหมือนผลไม้ บางคนมีศีรษะเหมือนช้าง บางคนมีศีรษะเหมือนหม้อ บางคนมีศีรษะเหมือนเงือกภูเขา แต่พระองค์ทรงมีพระเศียรเช่นกับฟองน้ำบริบูรณ์ดี ดุจ ม้วนด้วยปลายเข็มตั้งไว้ ทรงมีพื้นพระมังสะของพระองค์นูนขึ้นตั้งแต่ห่มกพระกรณเบี่ยงขวาปก พระนลาฏทั้งสิ้นเต็มบริบูรณ์ไปจดห่มกพระกรณเบี่ยงซ้าย งดงามเหมือนแผ่นอุณหิสเครื่องประดับ ของพระราชอาศัย์อำนาจประโยชน์ ๒ อย่าง คือความที่พระนลาฏบริบูรณ์และความที่พระเศียรบริบูรณ์^{๙๗}

^{๘๙} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธานุภาพ, หน้า ๑๐๘.

^{๙๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๒๘/๑๘๖.

^{๙๑} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธานุภาพ, หน้า ๑๐๘.

^{๙๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๒๘/๑๘๖.

^{๙๓} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธานุภาพ, หน้า ๑๐๙.

^{๙๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๒/๑๘๙.

^{๙๕} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธานุภาพ, หน้า ๑๐๙.

^{๙๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๐/๑๘๗.

^{๙๗} พระมหาทวิ มหาปณฺโณ, ความงามในพระพุทธานุภาพ, หน้า ๑๑๐.

นอกเหนือจากลักษณะมหาบุรุษหลักทั้ง ๓๒ ประการนี้แล้ว ยังปรากฏลักษณะข้อปลีกย่อยสำหรับผู้เป็นมหาบุรุษอีก ๘๐ ประการ เรียกว่า อสิตยานุพยัญชนะหรืออนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ได้แก่

๑. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวยาวแหลมตั้งแต่โคนจนถึงปลายนิ้ว
๒. นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลมงามดุจกลิ้งไว้
๓. พระนขา (เล็บ) มีสีแดงสวยงาม
๔. ปลายเล็บพระหัตถ์ ๑๐ นิ้ว มีปลายงอนขึ้นสวยงาม
๕. พระโขนง (คิ้ว) มีวรรณะเกลี้ยงกลมดำสนิทสวยงาม
๖. พระบาทและข้อพระหัตถ์ซ่อนอยู่ในพระมังสะไม่ปรากฏนูนขึ้น
๗. ข้อพระบาทและข้อพระหัตถ์ซ่อนอยู่ในพระมังสะไม่ปรากฏนูนขึ้น
๘. ทรงพระดำเนินสง่างามดุจอาการเดินแห่งกษัตริย์ชาติ
๙. ขณะพระดำเนินจะยกพระบาทขวาก่อน พระกายเบื้องขวายักย้ายตาม
๑๐. พระขานู (หัวเข่า) เกลี้ยงกลม ไม่ปรากฏกระดูกสะบ้า
๑๑. มีพระลักษณะบุรุษสมบูรณ์ไม่มีกิริยาสตรี
๑๒. มีพระนาภี (สะดือ) กลมงามไม่บกพร่อง
๑๓. หน้าพระอุทร (ท้อง) สันฐานลึก
๑๔. หน้าพระอุทร มีลายเวียนเป็นทักษิณาวรรต (เวียนขวา)
๑๕. ลำพระเพลาทั้ง ๒ (ท่อนขา) กลมงามเหมือนท่อนกล้วย
๑๖. ลำพระกรทั้ง ๒ (แขน) กลมงามเหมือนงาช้าง
๑๗. พระอวัยวะน้อยใหญ่งามบริบูรณ์หาที่ตำหนิไม่ได้
๑๘. พระมังสะที่ควรหนาก็หนา ที่ควรบางก็บาง
๑๙. พระมังสะมิได้หดและเหี่ยวในในที่ใดที่หนึ่ง
๒๐. มีพระสรีระทั้งปวงปราศจากไฟและปาน
๒๑. มีพระสรีระทั้งปวงปราศจากมูลแมลงวัน
๒๒. พระวรกายบริสุทธิ์ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง
๒๓. พระวรกายบริสุทธิ์ปราศจากมลทินทั้งปวง
๒๔. ทรงมีพระกำลังมากเท่ากับช้างล้านเชือก
๒๕. พระนาสิก (จมูก) สูงโด่งสวยงาม
๒๖. สันฐานพระนาสิกงามแหลมแหลมข้อย
๒๗. ริมพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องล่างเสมอกันดีมีสีแดงดุจผลตำลึงสุก
๒๘. มีพระทนต์บริสุทธิ์ปราศจากมลทินทั้งปวง

๒๙. มีพระหนต์ขาวบริสุทธิ์ดั่งเปลือกหอยสังข์
๓๐. มีพระหนต์เกลี้ยงสนิทไม่มีริ้วรอย
๓๑. มีพระอินทรีย์ ๕ มีจักขุนทรีย์เป็นต้นงามบริสุทธิ์
๓๒. มีพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ กลมสมบูรณ์ดี
๓๓. ดวงพระพักตร์สัณฐานยาวรูปไข่
๓๔. พระปรางค์ทั้งสองเต็มอัมบริบูรณ์
๓๕. ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยลึก
๓๖. ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยยาว
๓๗. ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยเส้นตรงไม่คด
๓๘. ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยสีแดงรุ่งเรือง
๓๙. พระวรกายมีรัศมีสว่างรอบเป็นปริมณฑล
๔๐. กระพุ้งพระปรางค์ทั้ง ๒ เต็มอัมบริบูรณ์
๔๑. กระบอกพระเนตรทั้ง ๒ ข้าง กว้างและยาวเสมอกัน
๔๒. ดวงพระเนตรประกอบด้วยประสาททั้ง ๔ ผ่องใสบริสุทธิ์
๔๓. ปลายเส้นพระโลมา (ขน) ตรงไม่คดงอ
๔๔. พระชีวหา (ลิ้น) มีสัณฐานสวยงาม
๔๕. พระชีวหาอ่อนไม่กระด้าง
๔๖. พระชีวหา มีสีแดงเข้มสวยงาม
๔๗. พระกรรณ (หู) ทั้ง ๒ ข้างมีสัณฐานยาวเหมือนกลีบดอกบัว
๔๘. พระกรรณทั้ง ๒ มีสัณฐานกลมงาม
๔๙. พระเส้น (เอ็น) ทั้งหลายเป็นระเบียบดีงาม
๕๐. พระเส้นทั้งหลายไม่หดยอด
๕๑. พระเส้นทั้งหลายฝังอยู่ในพระมังสะไม่นูนขึ้นให้เห็น
๕๒. มีพระเศียรสัณฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
๕๓. พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างยาวเสมอกันสวยงาม
๕๔. พระนลาฏ มีสัณฐานกลมสวยงาม
๕๕. พระโขนง (คิ้ว) โกงงามเหมือนคันธนู
๕๖. เส้นพระโขนงละเอียดสวยงาม
๕๗. เส้นพระโขนงราบเรียบโดยลำดับสวยงาม
๕๘. พระโขนงทั้ง ๒ ใหญ่พองาม
๕๙. พระโขนงยาวจนสุดหางพระเนตร

๖๐. ผิวพระมิ่งสะละเอียดเหมือนเนื้อทอง
๖๑. พระวรกายรุ่งเรืองไปด้วยพระสิริ
๖๒. พระวรกายมิได้มัวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
๖๓. มีพระวรกายสดชื่นอยู่ตลอดเวลาดุจดอกปทุมชาติ
๖๔. พระวรกายสัมผัสอ่อนนุ่มสนิทไม่แข็งกระด้าง
๖๕. พระวรกายมีกลิ่นหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุคันธชาติกฤษณา
๖๖. เส้นพระโลมา (ขน) เสมอเหมือนกันหมด
๖๗. เส้นพระโลมาละเอียดเสมอกันหมดทั่วสรรพางค์กาย
๖๘. ลมอัสสาสะ ปัสสาสะ หายพระทัยเข้าอกเดินสะดวก
๖๙. พระโอษฐ์มีสีฐานางดงามดุจดอกบัวแย้ม
๗๐. กลิ่นพระโอษฐ์หอมเหมือนดอกอูบล
๗๑. พระเกศาดำสนิทเป็นเงางาม
๗๒. กลิ่นพระเกศามีกลิ่นหอม
๗๓. กลิ่นพระเกศาหอมดุจดอกโกมลบุปผาชาติ
๗๔. พระเกศามีสีฐานากลมสลายทุกเส้น
๗๕. เส้นพระเกศาดำสนิทเหมือนกันทุกเส้น
๗๖. เส้นพระเกศละเอียดเหมือนกันทุกเส้น
๗๗. เส้นพระเกศาขดเป็นทักษิณาวรรตทุกเส้น
๗๘. เส้นพระเกศาขดเป็นปลายแหลมเหมือนกันหอย
๗๙. เส้นพระเกศามีรัศมีรุ่งเรือง
๘๐. เส้นพระเกศาม้วนเป็นขอดยอดแหลมบนพระเศียร^{๔๘}

ลักษณะมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการและอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการนี้ จะปรากฏกับผู้ที่เคยบำเพ็ญบารมีมาก่อน ดังเช่นพระพุทธเจ้า นับได้ว่าเป็นความงามภายนอกหรือความงามทางร่างกายที่สมบูรณ์แบบที่สุด

๒.๔.๒ ความงามภายใน

^{๔๘} จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗-๒๙.

ความงามภายในที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งถึงความงามอันเกิดจากจิตใจ ที่ผ่านการพัฒนาตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นความงามที่มีความสมบูรณ์ในตัว ไม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยใดๆ ไม่ว่าจะเป็นบุคคล กาลเวลา หรือสถานที่ และเมื่อนำหลักธรรมดังกล่าวมา ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ย่อมทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้มีจิตใจสงบ อดทนต่อสิ่งยั่วยุ เห็นความถูกต้องและความเป็นจริงของชีวิต มีสติปัญญาในการแก้ปัญหา ความงามภายในหรือความงามในธรรมนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ ความงามในเบื้องต้น ความงามในระดับกลาง และความงามในเบื้องปลาย ดังพระพุทธพจน์ว่า “ตถาคตทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์”^{๙๙} ในอรรถกถาได้อธิบายความหมายของความงามทั้ง ๓ ระดับว่า “ธรรมมีความงามในเบื้องต้นหมายถึงศีล ธรรมมีความงามในท่ามกลางหมายถึงอริยมรรค และธรรมมีความงามในที่สุดหมายถึงพระนิพพาน”^{๑๐๐} เมื่อพิจารณาจะพบว่า การจะพัฒนาตนให้เริ่มมีความงามเกิดขึ้นนั้น ต้องเริ่มจากการเป็นผู้รักษาศีล ๕ อันประกอบไปด้วย

๑. เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาตและศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย

๓. เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม และประพฤติดิในกาม

๔. เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือพูดแต่คำสัตย์ เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก เว้นขาดจากคำส่อเสียด ให้คนทะเลาะขัดแย้งกัน เว้นขาดจากคำหยาบ คือพูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือพูดถูกเวลา พูดคำจริง ประกอบด้วยประโยชน์และเหมาะสมแก่เวลา

๕. เว้นจากการดื่มสุรา ของมึนเมาและสิ่งเสพติด^{๑๐๑}

ทั้งนี้จำนวนของศีลนั้นแตกต่างกันไปตามเพศที่ถือครองอยู่ ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นเป็นใคร เช่น บุคคลธรรมดา สามเณร ภิกษุ ภิกษุณี แต่ไม่ว่าจำนวนของศีลจะมากน้อยเพียงใด ก็สามารถทำให้บุคคลผู้ที่มีศีลมีกิริยาวาจาที่งดงาม เรียบร้อยเหมาะสม อันเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น และเมื่อมีศีลก็ย่อมมีปัญหา ดังเช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า ปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญหาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลช่วยชำระในที่ที่มีศีล ศีลช่วยชำระในที่ที่มีปัญญา ปัญญาช่วยชำระแก่ผู้มีศีล ศีลช่วยชำระแก่ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลและปัญญากลับเป็นสิ่งล้ำเลิศในโลกเปรียบเหมือนบุคคลใช้มือล้างมือหรือใช้เท้าล้างเท้าฉันใด ปัญญาต้องมีศีลช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ศีลก็ต้องมีปัญหาช่วยชำระให้บริสุทธิ์ ปัญญาช่วยชำระในที่ที่มีศีล ศีลช่วยชำระในที่ที่มีปัญญา ปัญญาช่วยชำระแก่ผู้มีศีล ศีลช่วยชำระแก่ผู้มี

^{๙๙} ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๘๔/๔๔๙.

^{๑๐๐} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑๙๐/๑๕๙.

^{๑๐๑} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕.

ปัญญา นักปราชญ์ยกย่องศีลและปัญญาว่าเป็นสิ่งล้ำเลิศในโลกฉนั้น^{๑๐๒} พระพุทธองค์ทรงยกย่องเรื่องศีล สมาธิ และปัญญาว่าเป็นสิ่งสำคัญสู่การเป็นพระอรหันต์ที่แท้จริง ดังเช่นพระพุทธพจน์ในกัลยาณสีลสูตรว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์
ตรัสเรียกภิกษุผู้ไม่มีความชั่วทางกาย วาจา ใจ
มีหิริครองใจนั้นว่า เป็นผู้มศีลงาม
ตรัสเรียกภิกษุผู้บำเพ็ญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ
มาแล้วเป็นอย่างดี
ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องพัวพันนั้นว่า เป็นผู้มธรรมงาม
ตรัสเรียกภิกษุผู้รู้แจ้งความสิ้นทุกข์ของตนในอภัพนี้เท่านั้น
ผู้หาอาสวะมิได้นั้นว่า เป็นผู้มปัญญางาม
ตรัสเรียกภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยธรรมมศีลเป็นต้นนั้น
ผู้ไม่มีทุกข์ ตัดความสงสัยได้แล้ว
ไม่อาศัยโลกทั้งปวง ละกิเลสทุกอย่างในโลกได้หมดสิ้น
(ว่าเป็นผู้มีปัญญางาม)^{๑๐๓}

เมื่อมีศีลซึ่งประกอบไปด้วยปัญญาแล้ว ย่อมก่อให้เกิดสมาธิคือการฝึกจิตให้สงบอยู่ในอารมณ์เดียว สงบจากความคิดฟุ้งซ่านและอำนาจของความโลภ โกรธ หลง และเมื่อฝึกใจให้เป็นสมาธิได้ ย่อมจะได้ปัญญา คือความรู้ในสิ่งนั้น รู้ไตรลักษณ์หรือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความเป็นอนัตตา นอกจากศีลแล้ว ในทางพระพุทธศาสนายังมีหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความงามขึ้นทั้งภายนอกและภายในอีกด้วย

๒.๕ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความงาม

๒.๕.๑ ขันติโสรัจจะ

คำว่า ขันติ หมายถึง ความอดทน กิริยาที่อดทน ความอดกลั้น ความไม่ดุร้าย ความไม่เกรี้ยวกราด ความเข้มแข็งแห่งจิต^{๑๐๔} และ โสรัจจะ หมายถึง ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่

^{๑๐๒} ที.ส. (ไทย) ๙/๓๑๗/๑๒๒.

^{๑๐๓} พุ.อติ. (ไทย) ๒๕/๙๗/๔๗๒.

^{๑๐๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๔๘/๓๓๗.

ล่องละเมิดทางวาจา ความไม่ล่องละเมิดทั้งทางกายและวาจา หรือความสำรวมในศีลทั้งหมด^{๑๐๕}
เมื่อกล่าวถึงขันติ คนทั่วไปมักนึกถึงอาการของการข่มอารมณ์ไว้ เช่น การอดทนต่อความลำบาก
อดทนต่อความทุกข์เวทนาหรือทนต่อการเจ็บใจ ความจริงแล้วขันติแบ่งการข่มอารมณ์ไว้เป็น ๒
ลักษณะ ดังนี้

๑. ความอดกลั้น หมายถึง เมื่อเกิดความเจ็บปวดทางกายก็ดี เวลาตรากตรำทำงานหนักก็ดี
เวลามีคนมาด่าว่าร้ายก็ดี พยายามอดกลั้นเอาไว้ ไม่แสดงความอ่อนแอหรือความโกรธออกมา เช่นนี้
เรียกว่าอดกลั้น (อหิวาสนขันติ)

๒. ความอดทน หมายถึง อาการที่ไม่โกรธ รู้สึกนิ่งๆ เงยๆ โดยเป็นความเข้มแข็งของจิตที่
ได้รับการฝึกฝนจนเกิดความทนทานแรงแกล้าแล้ว เช่นนี้เรียกว่าอดทน (ตติกาขันติ)^{๑๐๖}

สรุปได้ว่า ความอดกลั้นนั้น ยังเป็นอาการของจิตใจที่ยังมีความโกรธอยู่ แต่พยายามข่มใจ
ไว้ไม่แสดงออก ความอดกลั้นยังเป็นเรื่องของคนที่ยังมีกิเลส มีขอบเขตจำกัด ส่วนความอดทนนั้น
จิตใจสงบเย็นไม่มีอาการของความโกรธปรากฏ เป็นคุณสมบัติของบุคคลที่มีกิเลสบางเบาหรือหมด
กิเลสแล้ว ขันติชนิดนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็น ยอดตบะ นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งระดับของขันติ
ออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ขันติระดับต่ำสุด คือกระบวนการอดทนต่อความบีบคั้นทางธรรมชาติ เช่น อดทนต่อ
ความร้อน ความหนาว เป็นต้น

๒. ขันติระดับกลาง คือความอดทนต่อการสับประมาท ดูหมิ่น ทำให้แค้นเคืองหรือเจ็บใจ

๓. ขันติระดับสูงสุด คือการอดทนต่อการบีบคั้นของกิเลส คือราคะ โทสะและโมหะ^{๑๐๗}

ขันตินับว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญ เพราะเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความงดงาม เป็นเครื่องมือ
สร้างความสมานฉันท์ในสังคม ควรมีในคนทุกระดับ ทุกสถานะ ไม่ว่าจะเป็นฆราวาส กษัตริย์
ประชาชนผู้ครองเรือน โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงประโยชน์ของขันติไว้ ๕ ประการ^{๑๐๘} อันได้แก่

๑. เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนจำนวนมาก

๒. เป็นผู้ไม่ดูร้าย ปราศจากผองภัย และไม่มีการผูกอาฆาตจองเวร

๓. เป็นผู้ไม่มีความเดือดร้อน เพราะไม่มีการประทุษร้าย

๔. เมื่อถึงคราวเสียชีวิต ก็ไม่หลงลืมสติ

๕. หลังจากเสียชีวิตแล้ว ย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

^{๑๐๕} อภ.สจ. (ไทย) ๓๔/๑๓๔๙/๓๓๗.

^{๑๐๖} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *สูตรสำเร็จชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๕.

^{๑๐๗} พุทธทาสภิกขุ, *นवानุสรณ์ เล่ม ๑* (ชุดธรรมโฆษณ์), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

^{๑๐๘} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๕-๒๑๖.

เมื่อมีขันติ ย่อมมีโสรจจะไปด้วย เพราะโสรจจะคือการไม่ล่วงละเมิดผู้อื่น ไม่ว่าด้วยกาย วาจาหรือใจ ความสงบเสงี่ยม กล่าวคือ เมื่อมีความอดทนแล้ว ก็ต้องพยายามสงบจิตใจไม่ให้พลุ่งพล่าน เมื่อใจสงบลง บุคลิกกิริยาวาจาที่แสดงออกมาก็จะสงบเสงี่ยมเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ความงามทุกส่วนของตนที่เคยมีอยู่ก็จะไม่เสื่อม จะคงงามอยู่ นอกจากนี้ยังทำให้เป็นที่นิยมชมชอบของบุคคลทั่วไปอีกด้วย

๒.๕.๒ พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร หมายความว่า ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ พรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ หรือที่เรียกว่าอัปมัณฺญา ^{๑๐๙} อันเป็นธรรมทำให้ตนกลายเป็นที่รักและเป็นคุณสมบัติที่มีตรึงมี พรหมวิหาร ๔ ประการ ประกอบด้วย

๑. เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วไป

๒. กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา ได้แก่ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรง เทียงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน ^{๑๑๐}

^{๑๐๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.

^{๑๑๐} พระมหาทวี มหาปัญญา, ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕),

๒.๕.๓ สังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถ์ ๔ หมายถึง ธรรมอันเป็นเครื่องช่วยเหลือกัน ธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวคือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี^{๑๑๑} สังคหัตถ์ ๔ ประกอบด้วย

๑. ทาน (การให้) คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละและแบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วย สิ่งของ ตลอดจนจนถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน ซึ่งการให้นี้แบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

- ๑) ให้เพื่ออนุเคราะห์ ช่วยผู้ยากจน ขัดสน อดอยาก การให้ชนิดนี้ ผู้ให้เป็นผู้ได้บุญคุณ
- ๒) ให้เพื่อสงเคราะห์ ให้แก่ญาติมิตร คนเสมอกัน การให้ชนิดนี้ เป็นการเพิ่มความสนิทสนม

๓) ให้เพื่อบูชา เป็นการให้แก่ผู้ใหญ่ที่มีคุณ หรือผู้ที่มีคุณความดีสูงกว่าเรา การให้แบบนี้ ย่อมได้รับความเมตตา^{๑๑๒}

๒. ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก) คือ วาจาอันเป็นที่รัก โดยการกล่าวคำสุภาพไพเราะ อ่อนหวาน สมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่ นับถือตลอดถึงคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจอันดี เป็นถ้อยคำที่ตรงกับความจริง มีประโยชน์และถูกกาลเทศะ โดยถ้อยคำที่พูดออกมานั้น ต้องประกอบด้วยเหตุผล ๔ ประการ คือ

- ๑) เป็นคำที่มีความจริง
- ๒) เป็นคำสร้างสามัคคี
- ๓) เป็นถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน
- ๔) เป็นคำที่มีสาระประโยชน์^{๑๑๓}

๓. อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) คือการชวนช่วยช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์นั้น สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การอ่านหนังสือเสียงให้คนตาบอด ช่วยในงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นอาสาสมัครในองค์กรการกุศลต่างๆ เป็นต้น

^{๑๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (นนทบุรี : พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๓.

^{๑๑๒} วนิตา เสนีเศรษฐและชอบ อินทร์ประเสริฐกุล, มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๒.

^{๑๑๓} พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตโณ), ส่องสว่างกลางใจ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พรตวิการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๘๗.

๔. สมนัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) คือการทำตนเสมอตันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย ตลอดถึงวางตนเหมาะสม แก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรม ไม่เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก

หลักสังคหัตถ์ ๔ นี้ หากมีการประพฤติปฏิบัติจนเป็นนิสัย จะกลายเป็นความงาม ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นที่รักของผู้อื่น สร้างความนับถือในตนเอง นอกจากนี้ยังทำให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ไม่มีปัญหาขัดแย้ง มองเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

๒.๕.๔ กัลยาณมิตร ๗

กัลยาณมิตร ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่เพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญ แต่หมายถึง บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยเหลือ บอกร่องทาง ให้ดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกศึกษาอย่างถูกต้อง^{๑๑๔} กัลยาณมิตร ๗ ประกอบด้วยคุณสมบัติของมิตรที่ดี ๗ ประการ^{๑๑๕} ได้แก่

๑. ปิโย คือความน่ารัก ในฐานะที่สบายใจและสร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม ชวนใจผู้ที่เข้ามาหา หรือผู้ที่เราคบอยากให้เราคบเราอีกต่อไป จะทำอะไรไม่ว่ากริยามารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดี งามทุกอย่าง ใครเห็นก็อยากคบหาสมาคมด้วย

๒. ครุ คือความน่าเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย การทำตัวน่าเคารพนี้ เมื่อมิตรมองดูแล้ว ก็จะมีใจที่พึงพาอาศัยได้ มีความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะพึ่งพิงได้

๓. ภาวนีโย คือความน่าเจริญใจหรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ สิ่งใดที่มิตรไม่ชอบ เราควรละการทำการพูดสิ่งนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงความบาดหมางใจกัน

๔. วตฺตา จ คือรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไหร่ควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดีในเมื่อมิตรทำไม่ถูกต้อง หรือรู้ไม่จริง เมื่อมีการกระทำที่ผิดพลาด เราต้องพร้อมให้อภัยกันด้วยตามเหตุและผลที่ถูกต้อง

๕. วจนฺทโม คืออดทนต่อถ้อยคำ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม คำเสนอ และวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว พร้อมที่จะให้คำปรึกษาและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

^{๑๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖๕.

^{๑๑๕} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๓.

๖. คมกิริยจ กถิ กตฺตา คือแถลงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป กล่าวถึงเรื่องที่มิตรไม่รู้แต่เรารู้ พร้อมให้ความช่วยเหลือมิตรที่ประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้อง ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม

๗. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย คือไม่ชักนำในอฐาน ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย หรือเรื่องที่ขัดต่อกฎระเบียบ ศีลธรรม ซึ่งจะนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและส่วนรวม^{๑๑๖}

จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นในส่วนของคุณสมบัติของการเป็นมิตรแท้ ซึ่งหากเราสร้างเสริมอบรมให้เกิดมีในตนเองแล้ว มิตรที่คบหาด้วยจะมีความรู้สึกสบายใจ จริใจ สามารถให้ความช่วยเหลือ ยามเมื่อมิตรลำบาก ให้คำปรึกษาที่ดี และไม่นำไปทางเสื่อมเสีย ทำให้เพื่อนสนิทใจและสบายใจในการคบหา เป็นการทำให้ตนเองมีเสน่ห์ต่อคนรอบข้าง สร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นในสังคม

๒.๕.๕ มรรค ๘

มรรค คือ ทางดับทุกข์หรือวิธีปฏิบัติเพื่อกำจัดสาเหตุแห่งปัญหา มีอยู่ด้วยกัน ๘ ประการ^{๑๑๗}

๑. สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ คือการเห็นตามความจริง รู้ว่าทุกข์ของตนคืออะไร สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์คืออะไร ความดับสนิทของทุกข์มีภาวะเป็นอย่างไร และวิธีในการดับทุกข์ต้องทำอย่างไร

๒. สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริชอบ คือการไม่คิดลุ่มหลงให้เกิดสุขในอารมณ์ ไม่คิดอาฆาตพยาบาท ตลอดจนไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ คืองดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ

๔. สัมมากัมมันตะ หมายถึง การกระทำชอบ คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติดินในกาม

๕. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ คือการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่คิดโกง หลอกลวง

^{๑๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (นนทบุรี : เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๔.

^{๑๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕

๖. สัมมาวายามะ หมายถึง พยายามชอบ คือพยายามป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น พยายามละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว พยายามทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น และพยายามรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่ต่อไป

๗. สัมมาสติ หมายถึง การระลึกชอบ คือการพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ และพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๘. สัมมาสมาธิ หมายถึง การตั้งจิตมั่นชอบ คือการที่สามารถตั้งจิตใจให้จดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน^{๑๓๘}

ในบทนี้ สรุปได้ว่า ความงามสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือความงามภายนอก และความงามภายใน ความงามภายนอกคือสิ่งที่เห็นรูปรธรรม มองเห็นและจับต้องได้ การที่เราจะตัดสินว่าสิ่งนั้นมีความงามหรือไม่ ในทางปรัชญาได้แบ่งออกเป็น ๒ แนวคิดด้วยกัน คือ กลุ่มอัสติวสัย ที่มองว่าวัตถุไม่มีความงามในตัวของมันเอง แต่การที่เรามองว่าสิ่งนั้นงาม เป็นเพราะสิ่งนั้นตรงกับรสนิยมของเรา ดังนั้น จึงเป็นเรื่องปกติ ที่เรามองเห็นในเรื่องของความงามแตกต่างจากผู้อื่น เช่น เรามองว่าหญิงสาวคนนี้น่า ในขณะที่เราไม่เห็นด้วยและมองว่าหญิงสาวอีกคนงามกว่า ทั้งนี้ คำตอบของเราและเพื่อนถูกทั้งคู่ ไม่มีใครผิด เพราะการจะมองว่าสิ่งใดงามหรือไม่งามไม่ได้มีมาตรฐานกำหนดตายตัว ในขณะที่อีกกลุ่มคือ กลุ่มภววิสัย มองว่า ความงามมีอยู่จริงในวัตถุและสมบูรณ์ในตัวของมันเอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความคิดหรือความรู้สึกของใคร ถึงแม้จะไม่มีใครตัดสินว่ามันงาม แต่ในขณะนั้นวัตถุนั้นก็มีความงามอยู่อย่างนั้นด้วยตัวของมันเอง นอกจากความงามภายนอกจะเป็นเรื่องของแนวคิดของแต่ละบุคคลแล้ว การจะมองว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีความงามหรือไม่นั้น ยังต้องประกอบไปด้วยปัจจัยอื่นอีก เช่น ยุคสมัย ความเชื่อ หรือค่านิยมของสังคมในขณะนั้น ส่วนในทางพระพุทธศาสนา มองว่าความงามภายนอก คือ ความงามของเรือนร่าง หน้าตา บุคลิก ตลอดจนถึงเสื้อผ้าเครื่องประดับต่างๆ และเรียกความงามนี้ว่า วัตถุคาม อันเป็นเพียงความงามในทางโลกหรือทางวัตถุ เป็นสิ่งที่มีอำนาจให้เกิดความต้องการขึ้นในจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นความรัก โลภ โกรธหรือหลง การจะมองว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความงามได้นั้นต้องเกิดจากการประจวบกันระหว่างวัตถุกับกิเลส โดยมีประสาทสัมผัสทั้ง ๖ เป็นสื่อกลาง หากขาดองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่ง ความงามภายนอกก็จะไม่ปรากฏ

ส่วนความงามภายใน คือสิ่งที่เห็นทั้งนามธรรมและรูปธรรม เช่น การมีจิตใจดี การมีกิริยามารยาทดี และแสดงออกด้วยการกระทำที่นอบน้อม มีสัมมาคารวะ ในพระพุทธศาสนายกย่องว่าความงามภายในเป็นความงามที่มีความสมบูรณ์ในตัว คงทน และไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอก ไม่ว่าจะเป็นบุคคล กาลเวลาหรือสถานที่ นอกจากนี้ความงามภายในยังรวมไปถึงเรื่องของการมีคุณธรรม

^{๑๓๘} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕-๓๓๗.

ศีลธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณและธรรมาภิบาลด้วย แต่ในสังคมปัจจุบัน ผู้คนเลือกที่จะมองความงามภายนอกมากกว่าความงามภายใน เพราะเชื่อว่าความงามภายนอกมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นในด้านอาชีพ การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือการหาคู่ครอง ไม่เว้นแม้แต่ในพระพุทธศาสนาที่ความงามได้กลายเป็นส่วนช่วยในการเผยแผ่ศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่ว่าความงามทางภายนอกจะมีมากเพียงใด พระพุทธองค์ก็สอนให้คนไม่ยึดติดในความงามดังกล่าว เพราะเป็นความงามที่เจือด้วยกิเลส ตัณหา ไม่ยั่งยืน และหากจะกล่าวถึงความงามภายนอกที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น มีการกล่าวไว้พอสมควร ซึ่งความงามภายนอกที่รู้จักกันเป็นอย่างดีตามแบบปุณฺณก็คือความงามแบบเบญจกัลยาณีและความงามแบบพิเศษคือความงามตามแบบมหาบุริสลักษณะหรือลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ อันเป็นลักษณะของบุคคลผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ส่วนความงามภายในที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น ประกอบไปด้วย ความงามในเบื้องต้นหมายถึงศีล ความงามในท่ามกลางหมายถึงอริยมรรค และความงามในที่สุดหมายถึงพระนิพพาน นอกจากนี้ความงามภายในยังคือการน้อมนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ทำให้งามมาประพฤติปฏิบัติ โดยหลักธรรมดังกล่าวได้แก่ ขันติโสรัจจะ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ กัลยาณมิตร ๗ และมรรค ๘ แต่ในปัจจุบัน สังคมละเลยความงามภายในเพราะเป็นนามธรรม แตกต่างจากความงามภายนอกที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้คนต่างดิ้นรนเปลี่ยนแปลงรูปร่างหน้าตาที่มีมาแต่กำเนิดให้เป็นไปอย่างที่ตนปรารถนา จนนำไปสู่การทำศัลยกรรมความงามในที่สุด